NADWARCIAŃSKI ROCZNIK HISTORYCZNO-ARCHIWALNY NR 22

GORZÓW WLKP. 2015

ARCHIWUM PAŃSTWOWE W GORZOWIE WIELKOPOLSKIM
TOWARZYSTWO PRZYJACIÓŁ ARCHIWUM
I PAMIĄTEK PRZESZŁOŚCI

NADWARCIAŃSKI ROCZNIK HISTORYCZNO-ARCHIWALNY

NR 22

GORZÓW WIELKOPOLSKI 2015

Redaguje zespół: Dariusz A. Rymar (redaktor naczelny), Juliusz Sikorski (sekretarz redakcji), Zbigniew Czarnuch. Adres redakcji: 66-400 Gorzów Wlkp. ul. Mościckiego 7, tel./fax (095) 783-53-21, www.gorzow.ap.gov.pl; e-mail: sekretariat@gorzow.ap.gov.pl

Rada Naukowa: prof. dr hab. Janusz Faryś (Szczecin), prof. dr hab. Tomasz Jurek (Gorzów), dr hab. Paweł Leszczyński (Gorzów), dr hab. Klaus Neitmann (Potsdam), dr hab. Radosław Skrycki (Szczecin)

Recenzenci numeru 22:
prof. dr hab. Radosław Gaziński, Uniwersytet Szczeciński
prof. dr hab. Kazimierz Kozłowski, Uniwersytet Szczeciński
dr hab. Paweł Leszczyński, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Gorzowie Wlkp.
dr Marek Rezler, Poznań
mgr Błażej Skaziński, Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków Delegatura w Gorzowie

Korekta: Ewa Kraszewska
Tłumaczenia streszczeń na jęz. angielski: Piotr Wahl, na jęz. niemiecki Falko Neininger

Numer 22 Rocznika dofinansowany jest przez:

NACZELNA DYREKCJA
ARCHIWÓW PAŃSTWOWYCH

Naczelną Dyrekcję Archiwów Państwowych

gorzów
PRZYSTAŃ

Wydział Kultury Urzędu Miasta Gorzowa Wlkp.

Stiftung Landsberg (tłumaczenia tekstów)

BazHum

Nadwarciański Rocznik Historyczno-Archiwalny indeksowany jest w bazie BazHum
prowadzonej przez Muzeum Historii Polski

Na okładce i wewnątrz numeru: detale architektoniczne zespołu willowego Muzeum Lubuskiego w Gorzowie (rys. Roman Piciński)

ISSN 1231-3033
ISBN 978-83-936775-9-7

Druk i oprawa: „SONAR" Sp. z o.o., 66-400 Gorzów, ul. Kostrzyńska 89, www.sonar.pl

Wydawca: Archiwum Państwowe w Gorzowie Wlkp.; Towarzystwo Przyjaciół Archiwum i Pamiątek Przeszłości w Gorzowie Wlkp.

Wersja papierowa jest wersją pierwotną

Nakład: 300 egz.

Copyright: Archiwum Państwowe w Gorzowie Wlkp.; Towarzystwo Przyjaciół Archiwum i Pamiątek Przeszłości w Gorzowie Wlkp.

Rozprawy i przyczynki

Grzegorz J. Brzustowicz, *Barlinek pod rządami krzyżackimi i pierwszych Hohenzollernów w Nowej Marchii (1402–1571)* 13
Zbigniew Czarnuch, *Chronologia ważniejszych wydarzeń w Nowej Marchii w epoce margrabiego Jan z Kostrzyna od daty jego urodzin do śmierci żony Katarzyny Brunszwickiej* 27
Paweł Gut, *Z prac nad mapami dla Nowej Marchii w XVIII wieku. Techniczne i biurokratyczne czynności nad opracowaniem map w Prusach* 81
Katarzyna Sanocka-Tureczek, *Heimatmuseum – przyczynek do dziejów muzeum w przedwojennym Gorzowie* 97
Teresa Kuciak, *Ulice, place i budynki Ośna Lubuskiego* 115
Renata Ochwat, *Gorzów Wielkopolski w literaturze – rekonesans* 133
Zbigniew Czarnuch, *W sprawie Gorzowskich Zakładów Piwowarsko-Słodowniczych. Przyczynek do gorzowskiego browarnictwa* 151
Hannelore Scholz-Lübbering, *Die Reise in die Kindheit: Zum Mythos Heimat in Christa Wolfs "Kindheitsmuster"* 155
Hannelore Scholz-Lübbering, *Podróż do krainy dzieciństwa: o micie heimatu we „Wzorcach dzieciństwa" Christy Wolf* 167
Jerzy Zysnarski, *Onomastyka „roku zerowego"* 181

Materiały do Gorzowskiego słownika biograficznego

Edward Rymar, *Niektóre rody rycerskie Nowej Marchii (c.d.)* 193
Jerzy Zysnarski, *Panna Stöphasius i jej pensja* 227
Jerzy Zysnarski, *Gorzowscy powstańcy* 239
Dariusz A. Rymar, *Maksymilian Buśko (1903–?) – pierwszy wiceburmistrz Witnicy* 265
Zofia Nowakowska, *Piotr Łazowski – pionier miasta Gorzowa Wlkp. (26 VI 1922 – 18 III 2009)* 273
Weronika Kurjanowicz, *Picińscy* 285

Wokół Papuszy

Adam Bartosz, *Nieprawdziwa historia Cyganki* 299
Anna Makowska-Cieleń, *Gorzowski „Tydzień z Papuszą"* 303
Dariusz A. Rymar, *„Papusza" w zbiorach gorzowskiego Archiwum Państwowego* 307

Dokumenty

Stanisław Barańczak, *Droga Christo Wolf! Proszę nas już więcej nie straszyć* 313

Polemiki, sprostowania, uzupełnienia, recenzje i omówienia

Zbigniew Czarnuch, *Kalendarium powodzi część IV – literatura* 329
Zbigniew Czarnuch, *Amerika nad Odrą, czyli ucieszne igraszki z historią* 333
Dariusz A. Rymar, *Blaski i cienie kolekcjonerstwa. O biografii Mariana Swinarskiego autorstwa Ewy Syski* 339
Dariusz A. Rymar, *O odkrywaniu gorzowskiej historii. Na marginesie książki Marcelego Tureczka pt. „Ziemia Lubuska. Społeczny wymiar dialogu o przeszłości i tożsamości"* 343
Zbigniew Czarnuch, *Marceli Tureczek a Edmund Grudziński. Kilka uwag na marginesie jednego z fragmentów ostatniej książki zielonogórskiego historyka* 359

Dariusz A. Rymar, *Od Stadtparku do parku Róż. Na marginesie książki Roberta Piotrowskiego pt. „100 lat Parku Róż”* 363
Andrzej i Maria Perlakowie, *Warto publikować relacje. W odpowiedzi panu A. W. Kaczorowskiemu* 369
Andrzej W. Kaczorowski, *Badacze w pułapce relacji (krótka replika autora recenzji)* 387

Wspomnienia
Z „Heimatblatt”. Landsberg i Gorzów w oczach Niemców (cz. 2) 399

Badacze naszego regionu
Dariusz A. Rymar, *Zbigniew Miler – nauczyciel i regionalista* 413
Dariusz A. Rymar, *Tomasz Wacław Jabłecki – nauczyciel muzyki i oligofrenopedagog, popularyzator wiedzy muzycznej, pedagogicznej, historycznej i regionalnej* 419

Komunikaty
Zbigniew Czarnuch, *O odrestaurowanym pawilonie Cecylii i innych nowościach z Dąbroszyna* 429
Paweł Leszczyński, *Starania luteran gorzowskich o Kościół Zgody w latach 40. XX wieku* 437
Anna Jodko, *Obchody Międzynarodowego Dnia Archiwów w Archiwum Państwowym w Gorzowie Wielkopolskim 2014* 443
Anna Jodko, *Obchody Międzynarodowego Dnia Archiwów w Archiwum Państwowym w Gorzowie Wielkopolskim 2015* 445
Sprawozdanie Towarzystwa Przyjaciół Archiwum i Pamiątek Przeszłości za rok 2014 *(oprac. D. A. Rymar)* 449
Andrzej Talarczyk, Anna Makowska-Cieleń, *Lubuscy regionaliści w grodzie Kazimierza Wielkiego* 453
Bogdan Matławski, Andrzej Talarczyk, *In memoriam. Dr Stanisław Talarczyk (1922–2002). Pamięć badacza dziejów Drezdenka i regionu uczczona* 457
Promocja książki Dietera Ehrhardta „1945 Trzebiszewo. Pierwsze walki o przełamanie MRU” (oprac. D. A. Rymar) 461

Nekrolog gorzowski
Odeszła Christa Greuling (1930–2015) (oprac. Jerzy Zysnarski) 467
Odeszła Alicja Jabłońska (1961–2015) (oprac. Jan Macholak) 469
Nekrolog gorzowski za rok 2014 (oprac. Jerzy Zysnarski) 471

Książki o regionie
Krystyna Kamińska, *Książki o regionie wydane w 2014 roku* 503

Materiały do bibliografii historii regionu
Materiały do bibliografii historii regionu za rok 2014 (oprac. Grażyna Kostkiewicz-Górska i Danuta Zielińska) 519

Nasi autorzy 567

Okładka:
Agnieszka Dębska, *Wystrój architektoniczny zespołu willowego przy ul. Warszawskiej 35 w Gorzowie Wlkp.*

Treatises and Monographs

Grzegorz J. Brzustowicz, *Barlinek under the Order of Teutonic Knights and the First Hohenzollerns in the New March (1402–1571)* 13
Zbigniew Czarnuch, *The Chronology of Significant Events in the New March during the Period of Margrave John of Brandenburg-Küstrin since His Birth (1513) till the Death of His Wife Catherine of Brunswick-Wolffenbüttel (1574)* 27
Paweł Gut, *Maps of the New March in the 18th Century. The Technical and Bureaucratic Operations on the Maps in Prussia* 81
Katarzyna Sanocka-Tureczek, *Heimatmuseum* – a Contribution to the History of the Museum in the Pre-War *Gorzów* 97
Teresa Kuciak, *Streets, Squares and Buildings of Ośno Lubuskie* 115
Renata Ochwat, "*Gorzów" in Literature. Reconnaissance* 133
Zbigniew Czarnuch, *The "Gorzów" Brewery, a Contribution to the "Gorzów" Brewing Industry*..... 151
Hannelore Scholz-Lübbering, *Die Reise in die Kindheit: Zum Mythos Heimat in Christa Wolfs "Kindheitsmuster"* 155
Hannelore Scholz-Lübbering, *A Journey to the Childhood Land: on the Myth of Heimat in 'Kindheitsmuster' by Christa Wolf* 167
Jerzy Zysnarski, *Onomastics of Year Zero* 181

Materials for the Gorzów Biographical Dictionary

Edward Rymar, *Some Knightly Families in the New March (continuation)* 193
Jerzy Zysnarski, *Miss "Stöphasius" and Her Boarding School for Girls* 227
Jerzy Zysnarski, *„Gorzów" Insurgents* 239
Dariusz A. Rymar, *Maksymilian Buśko (1903–?) – the First Vice-Mayor of "Witnica"* 265
Zofia Nowakowska, *Piotr Łazowski – a Pioneer of Gorzów Wielkopolski (June 26, 1922 – March 18, 2009)* 273
Weronika Kurjanowicz, *Picińscy* 285

About Papusza

Adam Bartosz, *The Untrue Story of the Gypsy* 299
Anna Makowska-Cieleń, *The Gorzów 'Week with Papusza'* 303
Dariusz A. Rymar, *'Papusza' in the Collections of the Gorzów State Archives* 307

Documents

Stanisław Barańczak, *My Dear Christa Wolf, do not frighten us any more, please* 313

Polemics, disclaimers, supplements, reviews and write-ups

Zbigniew Czarnuch, *Calendar of the Floods, Part IV – Literature* 329
Zbigniew Czarnuch, *America on the Oder, or Amusing Games with History* 333
Dariusz A. Rymar, *The Good Side and the Bad Side of Collecting. On the Biography of Marian Swinarski by Ewa Syski* 339
Dariusz A. Rymar, *On Discovering the Gorzów History. In the Margin of Marceli Tureczka's book Entitled 'The Lubosh Land. The Social Dimension of the Dialogue on the Past and the Identity'* 343
Zbigniew Czarnuch, *Marceli Tureczek and Edmund Grudziński. Some Remarks in the Margin of one of the fragments of the latest book by the Historian from Zielona Góra* 359

Dariusz A. Rymar, *From «Stadtpark» to the Rose Park. In the Margin of the Book Entitled 'A Hundred Years of the Rose Park' by Robert Piotrowski* 363
Andrzej i Maria Perlakowie, *Reports Are Worth Publishing. In Response to Mr A. W. Kaczorowski* 369
Andrzej W. Kaczorowski, *Researchers in the Trap of Reports (a short rejoinder by the author of the review)* 387

Reminiscences
From 'Heimatblatt'. Landsberg and Gorzów in the German Eyes (part 2) 399

Researchers of our Region
Dariusz A. Rymar, *Zbigniew Miler – Teacher and Regionalist* 413
Dariusz A. Rymar, *Tomasz Wacław Jabłecki – a Music Teacher and an Oligophrenopedagogue, Populariser of Knowledge of Music, Pedagogy, History and Reginalism* 419

Annoucements
Zbigniew Czarnuch, *On the Renovated Cecily's Pavilion and other Novelties from Dabroszyn* 429
Paweł Leszczyński, *The Endeavours of the Gorzów Lutherans concerning the Church of Agreement in the 1940s* 437
Anna Jodko, *The Celebration of the International Archives Day in the State Archives in Gorzów Wielkopolski in 2014* 443
Anna Jodko, *The Celebration of the International Archives Day in the State Archives in Gorzów Wielkopolski in 2015* 445
The 2014 Report of the Association of the Archival and Past Artefacts Friends *(made by D. A. Rymar)* 449
Andrzej Talarczyk, Anna Makowska-Cieleń, *Lubusz Regionalists in Kazimierz (Casimir III) the Great's Garden* 453
Bogdan Matławski, Andrzej Talarczyk, *In Memoriam. Dr Stanisław Talarczyk (1922–2002). The Researcher of the History of Drezdenko and the Region* 457
Promotion of the book by Dieter Ehrhardt '1945 Trzebiszewo. The First Battles to Break through the Fortified Front Oder-Warthe-Bogen (German: Festungsfront Oder-Warthe-Bogen; Polish: Międzyrzecki Rejon Umocniony, MRU) 461

The Gorzów Obituary
Mrs. Christa Greuling died (1930–2015) (edited by Jerzy Zysnarski) 467
Mrs. Alicja Jabłońska died (1961–2015) (edited by Jan Macholak) 469
The Gorzów Obituaries in 2014 (edited by Jerzy Zysnarski) 471

Books on the Region
Krystyna Kamińska, *The Books on the Gorzów Region and its Inhabitants Published in 2014* 503

Materials for the bibliography of the history of the region
Materials for the bibliography of the history of the region covering 2014 (edited by Grażyna Kostkiewicz-Górska i Danuta Zielińska) 519

Our authors 567

Cover:
Agnieszka Dębska, *The Architectural Décor of the Villa Complex at 35, Warszawska Street in Gorzów Wielkopolski*

Aufsätze

Grzegorz J. Brzustowicz: *Berlinchen unter dem Deutschen Orden und den ersten Hohenzollern in der Neumark (1402–1571)* 13
Zbigniew Czarnuch: *Chronologie der wichtigsten Ereignisse in der Neumark in der Epoche des Markgrafen Hans von Küstrin von seiner Geburt 1513 bis zum Tod seiner Frau Katharina von Braunschweig-Wolfenbüttel 1574* 27
Paweł Gut: *Die Kartierung der Neumark im 18. Jahrhundert. Technische und administrative Maßnahmen zur Erstellung von Karten in Preußen* 81
Katarzyna Sanocka-Tureczek: *Das Heimatmuseum in Landsberg/Gorzów vor dem 2. Weltkrieg*..... *97*
Teresa Kuciak: *Straßen, Plätze und Gebäude in Drossen/Ośno Lubuskie* 115
Renata Ochwat: *Gorzów in der Literatur. Eine Erkundung* 133
Zbigniew Czarnuch: *Die Brauerei- und Mälzereibetriebe in Gorzów. Ein Beitrag zur Geschichte der Bierbrauerei in Gorzów* 151
Hannelore Scholz-Lübbering: *Die Reise in die Kindheit: Zum Mythos Heimat in Christa Wolfs "Kindheitsmuster"* 155
Hannelore Scholz-Lübbering: *Podróż do krainy dzieciństwa: o micie Heimatu we „Wzorcach dzieciństwa" Christy Wolf* 167
Jerzy Zysnarski: *Namenskunde des Jahres Null* 181

Beiträge zum Biographischen Lexicon von Gorzów

Edward Rymar: *Einige Familien des ritterlichen Adels in der Neumark (Fortsetzung)* 193
Jerzy Zysnarski: *Fräulein Stöphasius und ihr Mädchenpensionat* 227
Jerzy Zysnarski: *Aufständische von 1918/1919 in Gorzów* 239
Dariusz A. Rymar: *Maksymilian Buśko (1903–?) – erster Vizebürgermeister von Witnica (Vietz)* 265
Zofia Nowakowska: *Piotr Łazowski – ein Pionier der Stadt Gorzów Wielkopolski (26. Juni 1922 – 18. März 2009)* 273
Weronika Kurjanowicz: *Die Familie Piciński* 285

Über die Roma-Dichterin Papusza (Bronisława Wajs)

Adam Bartosz: *Die unwahre Geschichte einer Romni* 299
Anna Makowska-Cieleń: *Die „Woche mit Papusza" in Gorzów* 303
Dariusz A. Rymar: *„Papusza" in den Beständen des Staatsarchivs Gorzów* 307

Dokumente

Stanisław Barańczak: *Liebe Christa Wolf! Bitte erschrecke uns nicht mehr* 313

Kontroversen, Ergänzungen, Rezensionen und Berichte

Zbigniew Czarnuch: *Chronik der Überschwemmungen Teil 4 – Literatur* 329
Zbigniew Czarnuch: *Amerika an der Oder oder fröhliche Spielereien mit der Geschichte* 333
Dariusz A. Rymar: *Die Licht- und Schattenseiten der Sammelleidenschaft. Die Biographie von Marian Swinarski von Ewa Syska* 339
Dariusz A. Rymar: *Die Entdeckung der Geschichte von Gorzów. Randbemerkungen zu „Ziemia Lubuska. Społeczny wymiar dialogu o przeszłości i tożsamości" (Das Land Lebus. Die soziale Dimension des Dialogs über Vergangenheit und Identität) von Marceli Tureczek* 343
Zbigniew Czarnuch: *Marceli Tureczek und Edmund Grudziński. Einige Randbemerkungen zum neuesten Buch des Historikers aus Zielona Góra* 359

Dariusz A. Rymar: *Vom Stadtpark zum Rosenpark. Zu Robert Piotrowskis Buch „100 lat Parku Róż" (100 Jahre Rosenpark)* 363
Andrzej und Maria Perlakowie: *Berichte verdienen veröffentlicht zu werden. Eine Antwort auf A. W. Kaczorowski* 369
Andrzej W. Kaczorowski: *Forscher in der Falle von Berichten (eine kurze Entgegnung des Rezensenten)* 387

Erinnerungen
Aus dem „Heimatblatt". Landsberg und Gorzów aus deutscher Sicht (Teil 2) 399

Forscher unserer Region
Dariusz A. Rymar: *Zbigniew Miler – Lehrer und Landeskundler* 413
Dariusz A. Rymar: *Tomasz Wacław Jabłecki – Musiklehrer und Erzieher geistig Behinderter, Vermittler musikalischen, pädagogischen, historischen und heimatkundlichen Wissens* 419

Mitteilungen
Zbigniew Czarnuch: *Der renovierte Cäcilientempel im Schlosspark und andere Neuigkeiten aus Tamsel* 429
Paweł Leszczyński: *Die Bemühungen der Lutheraner in Gorzów in den 1940er Jahren um die Konkordienkirche* 437
Anna Jodko: *Veranstaltungen zum Internationalen Archivtag im Staatsarchiv Gorzów Wielkopolski 2014* 443
Anna Jodko: *Veranstaltungen zum Internationalen Archivtag im Staatsarchiv Gorzów Wielkopolski 2015* 445
Bericht des Vereins der Freunde des Archivs und der Zeugen der Vergangenheit für 2014 (von D. A. Rymar) 449
Andrzej Talarczyk, Anna Makowska-Cieleń: *Die Heimatfreunde des Lebuser Landes im Garten Kasimirs des Großen* 453
Bogdan Matławski, Andrzej Talarczyk: *In memoriam Dr Stanisław Talarczyk (1922–2002), Erforscher der Geschichte von Driesen* 457
Vorstellung des Buches von Dieter Ehrhardt „1945 Trzebiszewo. Pierwsze walki o przełamanie MRU" (1945 Trebisch. Erste Gefechte an der Festungsfront Oder-Warthe-Bogen) (von D. A. Rymar) 461

Nekrolog von Gorzów
Christa Greuling (1930–2015) (von Jerzy Zysnarski)..... 467
Alicja Jabłońska (1961–2015) (von Jan Macholak)..... 469
Nekrolog von Gorzów für das Jahr 2014 (von Jerzy Zysnarski) 471

Bücher über die Region
Krystyna Kamińska, *Neuerscheinungen von 2014 über die Region Gorzów und ihre Bewohner* 503

Beiträge zur Bibliographie der Regionalgeschichte
Neuerscheinungen 2014 (von Grażyna Kostkiewicz-Górska i Danuta Zielińska) 519

Autorenverzeichnis 567

Umschlag:
Agnieszka Dębska: *Architektonischer Schmuck am Gebäudeensemble ul. Warszawska 35 in Gorzów Wlkp.*

NADWARCIAŃSKI ROCZNIK
HISTORYCZNO-ARCHIWALNY
NR 22/2015

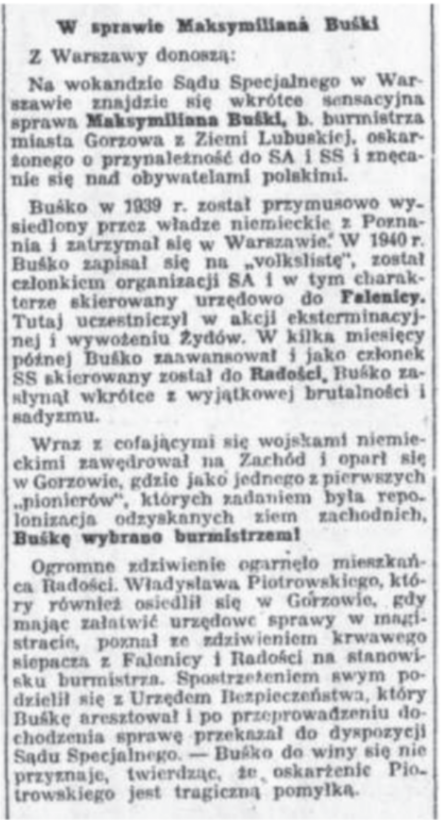
Dariusz Rymar
Gorzów Wlkp.

Maksymilian Buśko (1903–?) – pierwszy wiceburmistrz Witnicy

W tygodniku „Ziemia Lubuska" noszącym datę 1-7 IX 1946 r. znalazła się tyle intrygująca, co lakoniczna notatka dotycząca niejakiego Maksymiliana Buśki. Wynikało z niej, iż był on w przeszłości „burmistrzem miasta Gorzowa", a następnie był sądzony za działalność na rzecz okupanta w czasie wojny. Wśród ówczesnych gorzowskich czytelników artykuł musiał wywołać zdziwienie i protesty, gdyż władza w mieście spoczywała w rękach pionierów, którzy organizowali tu polskie życie od wiosny 1945 r. i żaden z nich ani nie nazywał się Buśko, ani nie był aresztowany i sądzony za współpracę z Niemcami. Poza tym w roku 1945 w Gorzowie (nie licząc kilku początkowych dni) nie było burmistrza, a władzę sprawował prezydent. Dlatego zapewne ukazałoby się w tygodniku jakieś sprostowanie, a może i ciąg dalszy tej historii, gdyby nie fakt, iż był to ostatni numer „Ziemi Lubuskiej", która okazała się zbędna dla władz i zamknięta. Jaką zatem tajemnicę kryje ten – z pewnością co najmniej częściowo błędny – artykuł prasowy? Wypada zacząć od przytoczenia go w całości:

> Na wokandzie Sądu Specjalnego w Warszawie znajdzie się wkrótce sensacyjna sprawa Maksymiliana Buśki, b[yłego] burmistrza miasta Gorzowa z Ziemi Lubuskiej, oskarżonego o przynależność do SA i SS i znęcanie się nad obywatelami polskimi.
> Buśko w 1939 r. został przymusowo wysiedlony przez władze niemieckie z Poznania i zatrzymał się w Warszawie. W 1940 r. Buśko zapisał się na „volkslistę", został członkiem organizacji SA i w tym charakterze skierowany urzędowo do Falenicy. Tutaj uczestniczył w akcji eksterminacyjnej i wywożeniu Żydów. W kilka miesięcy później Buśko zaawansował i jako członek SS skierowany został do Radości. Buśko zasłynął wkrótce z wyjątkowej brutalności i sadyzmu.
> Wraz z cofającymi się wojskami niemieckimi zawędrował na zachód i oparł się w Gorzowie, gdzie jako jednego z pierwszych „pionierów", których zadaniem była repolonizacja odzyskanych Ziem Zachodnich, Buśkę wybrano burmistrzem!
> Ogromne zdziwienie ogarnęło mieszkańca Radości Władysława Piotrowskiego, który również osiedlił się w Gorzowie, gdy mając załatwić urzędowe sprawy w magistracie, poznał ze zdziwieniem krwawego siepacza z Falenicy i Radości na stanowisku burmistrza. Spostrzeżeniem swym podzielił się z Urzędem Bezpieczeństwa, który Buśkę aresztował i po przeprowadzeniu dochodzenia sprawę przekazał do dyspozycji Sądu Specjalnego. – Buśko do winy się nie przyznaje, twierdząc, że oskarżenie Piotrowskiego jest tragiczną pomyłką[1].

1 *W sprawie Maksymiliana Buśki,* „Ziemia Lubuska" nr 36 z 1-7 IX 1946, s. 3.

W sprawie Maksymiliana Buśki

Z Warszawy donoszą:

Na wokandzie Sądu Specjalnego w Warszawie znajdzie się wkrótce sensacyjna sprawa **Maksymiliana Buśki,** b. burmistrza miasta Gorzowa z Ziemi Lubuskiej, oskarżonego o przynależność do SA i SS i znęcanie się nad obywatelami polskimi.

Buśko w 1939 r. został przymusowo wysiedlony przez władze niemieckie z Poznania i zatrzymał się w Warszawie. W 1940 r. Buśko zapisał się na „volkslistę", został członkiem organizacji SA i w tym charakterze skierowany urzędowo do **Falenicy.** Tutaj uczestniczył w akcji eksterminacyjnej i wywożeniu Żydów. W kilka miesięcy później Buśko zaawansował i jako członek SS skierowany został do **Radości.** Buśko zasłynął wkrótce z wyjątkowej brutalności i sadyzmu.

Wraz z cofającymi się wojskami niemieckimi zawędrował na Zachód i osiadł się w Gorzowie, gdzie jako jednego z pierwszych „pionierów", których zadaniem była repolonizacja odzyskanych ziem zachodnich, **Buśkę wybrano burmistrzem!**

Ogromne zdziwienie ogarnęło mieszkańca Radości. Władysława Piotrowskiego, który również osiedlił się w Gorzowie, gdy mając załatwić urzędowe sprawy w magistracie, poznał ze zdziwieniem krwawego siepacza z Falenicy i Radości na stanowisku burmistrza. Spostrzeżeniem swym podzielił się z Urzędem Bezpieczeństwa, który Buśkę aresztował i po przeprowadzeniu dochodzenia sprawę przekazał do dyspozycji Sądu Specjalnego. — Buśko do winy się nie przyznaje, twierdząc, że oskarżenie Piotrowskiego jest tragiczną pomyłką.

„Ziemia Lubuska" nr 36 z 1-7 IX 1946, s. 3

Zainteresowany tym fragmentem „Ziemi Lubuskiej" przez Jerzego Zysnarskiego (który skojarzył ww. M. Buśkę z funkcjonariuszem UB z Międzychodu o tym samym imieniu i nazwisku), postanowiłem sprawę wyjaśnić, składając stosowny wniosek w IPN. W odpowiedzi otrzymałem wyrok warszawskiego Sądu Okręgowego, który potwierdził doniesienie prasowe w odniesieniu do okupacyjnej przeszłości Maksymiliana Buśki. Sprawa jednak musiała być skomplikowana, bo pomimo że „Ziemia Lubuska" z września 1946 r. zapowiadała szybkie osądzenie oskarżonego (aresztowanego już w roku 1945), to wyrok zapadł dopiero w lutym 1949 r.

22 lutego 1949 r. Wydział V Karny Sądu Okręgowego w Warszawie wydał wyrok w sprawie Maksymiliana Buśki (ur. 14 V 1903 r. w Rydzynie), oskarżonego z art. 1 § 1dekretu z 28 VI 1946 r. „o odpowiedzialności karnej za odstępstwo od narodowości w czasie wojny 1939–1945 r." i art. 2 i 3 dekretu z 31 VIII 1944 r. „o wymiarze kary dla faszystowsko-hitlerowskich zbrodniarzy winnych zabójstw i znęcania się nad ludnością cywilną i jeńcami oraz dla zdrajców Narodu Polskiego", o to, że: 1) w okresie od września 1939 do 1942 r. w województwie warszawskim „zgłosił przynależność do narodu niemieckiego"; 2) w okresie 1941–1942 w Grójcu i Falenicy, jako funkcjonariusz niemieckiej Hilfspolizei „brał udział wespół z żandarmerią niemiecką w likwidowaniu getta i wywożeniu ludności żydowskiej, przez co działał na

szkodę tej ludności"; 3) w latach 1942–1943 w woj. warszawskim „działał na szkodę ludności polskiej, biorąc udział wespół z policją niemiecką w rekwizycjach towarów, idąc przez to na rękę władzy państwa niemieckiego"; 4) w latach 1942–1943 na terenie woj. warszawskiego „wyzyskując warunki wytworzone przez wojnę: a) wymuszał świadczenia od osób pochodzenia żydowskiego pod groźbą wydania ich w ręce władz niemieckich, b) pod pozorem okazania pomocy przy zwolnieniu Polaków z więzień niemieckich wyłudzał pieniądze od rodzin aresztowanych". Za te przestępstwa otrzymał on karę łączną w postaci ośmiu lat pozbawienia wolności, pozbawienia praw publicznych i obywatelskich praw honorowych na pięć lat oraz utratę całego mienia. Na poczet wyroku zaliczono mu areszt od 18 VII 1945 r.[2]

W trakcie rozprawy Maksymilian Buśko nie przyznał się do zarzucanych mu czynów. Musiała to być jego niezmienna linia obrony, bo przecież informowała o tym już „Ziemia Lubuska" z 1946 r. Uważał, że oskarżono go na podstawie zeznań osób mających do niego urazę z okresu jego urzędowania jako wiceburmistrza... Witnicy na Ziemi Lubuskiej! W tym miejscu zagadka artykułu z „Ziemi Lubuskiej" została wyjaśniona: nie chodziło o burmistrza Gorzowa, tylko o wiceburmistrza Witnicy koło Gorzowa[3]. Do sprawy burmistrzowania Buśki w Witnicy jeszcze powrócę w dalszej części niniejszego artykułu.

M. Buśko był z zawodu kominiarzem. Po wybuchu wojny zajął się zabronionym przez okupanta handlem, za co był kilkakrotnie aresztowany. Był też tłumaczem w Starostwie w Grójcu. Po powstaniu warszawskim – jak zeznał przed sądem – wyjechał na ziemie zachodnie i tu został wiceburmistrzem w Witnicy.

Sąd uznał wyjaśnienia M. Buśki odnośnie jego okupacyjnej przeszłości za chaotyczne. Zdaniem sądu, zostały one w wielu punktach obalone zeznaniami powołanych świadków. Świadek Jaźwiński – dozorca domu przy ul. Parkowej w Warszawie (gdzie w czasie okupacji mieszkał M. Buśko) zeznał, że miał on nakaz na to mieszkanie po usuniętym wcześniej Polaku, że miał niemieckie kartki żywnościowe, i że nosił swastykę. M. Buśko tłumaczył, że mieszkanie należało do jego ciotki – Marii Buśko, która jako Ślązaczka była wpisana na „volkslistę". Fakt noszenia przez niego swastyki potwierdzili inni świadkowie: Pikiewicz, Pągowski, Olesiński i inni. Świadkowie zeznali też, że Buśko nosił broń (Matera, Pikiewicz, Olesiński i Świderski).

Sądowi nie udało się potwierdzić, że Buśko należał do Hilfpolizei i że uczestniczył w likwidacji getta w Falenicy, gdyż dysponowano tu tylko niejasnymi zeznaniami świadka Matery, jednak za niepodważalny fakt uznano, że nosił on przy sobie broń, co musiało być poprzedzone wpisem na tzw. niemiecką listę narodową (potocznie zwaną „volkslistą"). Świadkowi Materze chwalił się nawet, że „pracuje z Niemcami", a świadkowi Ludwiczewskiemu pokazywał dokument z nagłówkiem Kriminalpolizei. Ponadto widywano go w „czarnym mundurze", a nawet w roku 1942 w Żabieńcu miał wydawać polecenia niemieckim policjantom, tzw. czarnym (co zeznał świadek Olesiński). W Grójcu M. Buśko przeprowadził rewizję w mieszkaniu niejakiego Grodzkiego i zarekwirował mu sporą ilość spirytusu i kilkanaście garniturów. M. Buśko tłumaczył to w ten sposób, że uczestniczył w tej rewizji

2 AIPN BU, sygn. 207/7312, s. 1, wyrok Sądu Okręgowego w Warszawie, 22 II 1949.
3 Tamże, s. 3.

jedynie jako tłumacz, a spirytusu wówczas nie znaleziono, zaś sprawy garniturów w ogóle nie komentował. Zapewniał również, że nie uczestniczył w innych rewizjach, podczas gdy świadkowie Pągowski i Pikiewicz zeznali, że Buśko był „postrachem dla ludności miasta". Ponadto Pągowski widział Buśkę „pędzącego Żydów na roboty". Natomiast swojego znajomego Ludwiczewskiego (właściciela sklepu w Świdrze) wypytywał o bogatych Żydów mając zamiar ich szantażować. Zdaniem sądu, Buśko dopuścił się wymuszeń na ukrywających się Żydach w Żabieńcu w końcu 1941 i na początku 1942 r. Świadek Borowski zeznał, że właśnie w takich okolicznościach Buśko zabrał mu cały majątek, a świadek Węgierska zeznała, że zabrał jej całą biżuterię. Pomimo wydania całego majątku, po tygodniu Buśko pojawił się u Borowskiego i domagał się wskazania adresów innych ukrywających się zamożnych Żydów, a gdy ten odmówił, Buśko zabrał mu ostatnie 80 zł. Buśko zaprzeczał, jakoby był w tym czasie w Żabieńcu, jednak świadek Świderski zeznał, że w roku 1942 w domu Buśki mieścił się posterunek policji, co współgrało z przytoczonymi powyżej zeznaniami świadka Olesińskiego.

Inny świadek – Pawłowski – obciążył Buśkę zeznając, iż wręczył mu 9 tys. zł na uwolnienie brata. Nie został on jednak zwolniony, a Buśko nie zwrócił pieniędzy.

Sąd uznał ponadto, że aresztowania Buśki przez władze okupacyjne mogły być spowodowane dopuszczeniem się przez niego naruszeń prawa wprowadzonego przez hitlerowców.

Jak widać, zarzuty wobec M. Buśki były poważne, choć zapewne nie wszystkie ujrzały światło dzienne, gdyż w wyroku nie pojawia się demaskator wiceburmistrza Witnicy, wspomniany w artykule „Ziemi Lubuskiej" Władysław Piotrowski. Nie wiadomo też, dlaczego śledztwo w tej sprawie trwało aż tak długo (ponad 3,5 roku). Tym bardziej, że przecież „Ziemia Lubuska" już we wrześniu 1946 r. zapowiadała rychłe rozpoczęcie procesu.

Z taką przeszłością okupacyjną M. Buśko w nieznanych okolicznościach pojawił się w Witnicy. Jak wynika z nielicznych dokumentów, wiceburmistrzem został 25 kwietnia 1945 r.[4] W tym czasie burmistrzem był już Mieczysław Tomaszewicz (objął funkcję 10 kwietnia). Natomiast nie wiadomo, do kiedy pozostawał na stanowisku. W przytoczonym powyżej wyroku Sądu Okręgowego w Warszawie podano, że został on zatrzymany 18 lipca 1945 r., co zgadzałoby się z zachowanymi aktami Zarządu Miejskiego w Witnicy. Około połowy lipca nastąpiła bowiem zmiana na stanowiskach burmistrza i wiceburmistrza Witnicy. Dokładna data nie jest znana, ale musiało to być pomiędzy 13 a 27 lipca, kiedy z dokumentów znika burmistrz Tomaszewicz, a pojawia się jego następca Józef Kuźba (który raczej nie był burmistrzem, a tylko pełniącym jego obowiązki przez ok. miesiąc). Stoi to jednak w sprzeczności z jednym z dokumentów gorzowskiego Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego, który poinformował o zatrzymaniu M. Buśki w sprawozdaniu za okres 11-18 sierpnia 1945 r., a zatem jego aresztowanie nastąpiłoby aż miesiąc później[5]. Być może jednak tę sprzeczność da się jakoś wytłumaczyć. Sprawozdanie to jest

4 APG, ZMiMRN w Witnicy, sygn. 15, s. 30, spis członków Zarządu Miejskiego, 15 X 1945.

5 AIPN, BU sygn. 1572/1064, s. 9, Sprawozdanie sekcji I [PUBP w Gorzowie] od 11 do 18 sierpnia 1945, 18 VIII 1945.

najstarszym zachowanym w teczce. Na jego dole znajduje się adnotacja, która może świadczyć, iż jest to pierwsze sprawozdanie wysłane do WUBP w Poznaniu, gdyż wcześniejsze trafiały do WUBP w Koszalinie, co wiązało się ze zmianą przynależności terytorialnej Ziemi Lubuskiej, jaka formalnie nastąpiła z dniem 7 lipca 1945 r. Być może zatem, iż sprawozdanie to odnotowuje dane z jakiegoś dłuższego okresu, niż wskazywałyby daty umieszczone dokumencie. Inną możliwością byłoby to, iż w sprawozdaniu odnotowano datę przekazania M. Buśki do dyspozycji Prokuratury w Poznaniu (w sprawozdaniu jego nazwisko pojawia się dwukrotnie – raz jako zatrzymanego, drugi raz jako przekazanego do Prokuratury). W takim wypadku oznaczałoby to, iż pierwszy miesiąc Buśko spędził w areszcie w Gorzowie, a pomiędzy 11 a 18 sierpnia trafił do Prokuratury w Poznaniu.

Przywołane sprawozdanie zostało sporządzone przez kierownika Sekcji I PUBP w Gorzowie Andrzeja Zawadzkiego. Sekcja I zajmowała się wykrywaniem niemieckiej agentury i volksdeustchów. To jej funkcjonariusze, powiadomieni przez Władysława Piotrowskiego, 18 lipca 1945 r. zatrzymali Maksymiliana Buśkę, a następnie oddali go do dyspozycji Prokuratury, a ta skierowała sprawę na tory sądowe. Prawdopodobnie Sekcji I podlegała specjalna Grupa Operacyjna, składająca się z funkcjonariuszy UB, a ulokowana przy Punkcie Przyjęcia Państwowego Urzędu Repatriacyjnego. W Gorzowie funkcjonowały dwa punkty przyjęcia: dla osób powracających z Zachodu i Południa (kierownik Andrzej Stebnicki) – który mieścił się przy ul. Długiej 81 (obecnie ul. Kosynierów Gdyńskich) i przesiedleńców ze wschodu przy ul. Pocztowej 61. Wg akt PUR, Punkt Przyjęcia dla osób powracających z zachodu i południa funkcjonował od sierpnia 1945 do końca lutego 1946 r.[6]

GO kierował R. Sobczak. Powstała ona 17 lipca 1945 r., a jej zadaniem była kontrola rejestrujących się osadników. Był to sposób na wychwytywanie i ujawnianie volksdeustchów. Wg jednego ze sprawozdań GO, pomiędzy 17 lipca a 25 września 1945 r. przez punkt przyjęcia PUR w Gorzowie przeszło 2717 osób (w tym 475 kobiet i 2260 mężczyzn[7]), z których 1306 było volksdeutschami i służyło w armii niemieckiej[8]. Z tego ujawniono ośmiu SS-manów, których przekazano do PUBP. Ponadto siedmiu kolejnych SS-manów (w tym 2 b. pracowników gestapo) skierowano do por. Rozumowskiego z Oddziału Informacji (kontrwywiad WP). Na punkcie zatrzymywano podejrzanych o współpracę z Niemcami, volksdeutschów, SS-manów. Jak widać na podstawie już tylko przytoczonych liczb, wielu obywateli polskich miało problem ze swoją okupacyjną przeszłością. Wielu wywodziło się z terenów włączonych przez hitlerowskich okupantów do III Rzeszy i ulegało silnej presji podpisywania tzw. niemieckich list narodowych. Oprócz nich na tych listach znajdowali się również Polacy, którzy zgodzili się na współpracę z Niemcami. Byli to ewidentni zdrajcy, którzy słowu „volksdeutsch" nadali złowrogie znaczenie. Po wojnie upowszechnił się obraz volksdeutscha w rozumieniu zdrajcy, współpracującego z okupantem, najczęściej

6 *Trudne gorzowskie początki. Z dziejów gorzowskich instytucji (wybór tekstów źródłowych z lat 1945–1948),* wybór i oprac. D. A. Rymar, Gorzów Wlkp. 2001, s. 64.

7 Liczby te nie sumują się w 2717, jednak takie figurują w sprawozdaniu.

8 AIPN, BU sygn. 1572/1064, s. 12, sprawozdanie z działalności grupy operacyjnej na punkcie przyjęcia, 27 IX 1945.

na terenie Generalnej Guberni. Dlatego obie te kategorie powszechnie traktowano jednakowo, nie dostrzegając złożoności problemu. Tymczasem wielu powojennych gorzowian miało problem ze swoim pochodzeniem i podpisaniem niemieckiej listy narodowej. Tak było w przypadkach wielu osób, które przybyły do Gorzowa w roku 1945, a których jedynym grzechem było podpisanie w strachu o własny los „volkslisty", choć przecież wracając czy pozostając po wojnie w Polsce dokonywali już dobrowolnego i jednoznacznego wyboru. Pomimo to byli oni doskonałym celem dla „służb", które na tej podstawie mogły ich aresztować albo szantażować.

Jak już wspomniano, w roku 1949 Buśko został skazany na 8 lat więzienia. Nie wiadomo, czy odbył cały wyrok. W każdym razie w roku 1956 był już na wolności, mieszkał w Szczytnie i ponownie popadł w konflikt z prawem, gdyż pobrał wynagrodzenie za załatwienie wyjazdu do Niemiec, a po odbyciu kary otrzymał kolejny wyrok za pobranie pieniędzy od dwóch osób w celu załatwienia im paszportów[9].

Aneks:

Pierwsze składy Zarządu Miejskiego w Witnicy[10]

1.

Burmistrz – Mieczysław Tomaszewicz – 10 IV – ok. 22 VII 1945
Wiceburmistrz – Maksymilian Buśko – 25 IV – 18 VII 1945
Sekretarz i kierownik biura – Stefan Czaplicki – 7 V – 30 XI 1945

2.

Burmistrz – Józef Kuźba – ok. 22 VII – 17 VIII – podpisywał się jako burmistrz, ale w protokole z 17 VIII występuje jako p.o. burmistrza
Wiceburmistrz – Franciszek Matlengiewicz – ok. 22 VII – 17 VIII 1945 (wcześniej sekretarz w Gminie Witnica od 25 IV 1945)
Sekretarz – Stefan Czaplicki

3.

Burmistrz – Franciszek Matlengiewicz – 17 VIII – pocz. X 1945
Wiceburmistrz – ?
Sekretarz – Stefan Czaplicki

4.

Burmistrz – Jan Czarnuch ok. 8 X 1945 – 1 V 1948
Wiceburmistrz – Franciszek Matlengiewicz – pocz. X 1945 – 10 IV 1946
Sekretarz – Stefan Czaplicki – do 30 XI 1945

9 AIPN Bi 2191/88/, tom 1-2 akta sprawy karnej.

10 Poniższe dane zestawiono na podstawie akt Zarządu Miejskiego w Witnicy. Niektóre fakty oraz pisownia nazwisk nie zgadzają się z ustaleniami Zbigniewa Czarnucha (zob. *Witnica na trakcie dziejów. Wydanie jubileuszowe,* Witnica 2012, s. 74).

Bibliografia:

Źródła:
1. Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Biuro Udostępniania w Warszawie (AIPN BU), sygn. 207/7312, Wyrok Sądu Okręgowego w Warszawie, 1949
2. AIPN BU, sygn. 1572/1064, Grupa Operacyjna przy Punkcie Przyjęcia (Etapowym) Repatriantów w Gorzowie Wielkopolskim – działalność. Sprawozdania Sekcji PUBP, raporty, 1945–1946
3. Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Białymstoku (AIPN Bi) 2191/88/, tom 1-2 akta sprawy karnej
4. Archiwum Państwowe w Gorzowie Wlkp. (APG), Zarząd Miejski i Miejska Rada Narodowa (ZMiMRN) w Witnicy, sygn. 1, 2, 15
5. *Trudne gorzowskie początki. Z dziejów gorzowskich instytucji (wybór tekstów źródłowych z lat 1945–1948),* wybór i oprac. D. A. Rymar, Gorzów Wlkp. 2001

Literatura:
1. *W sprawie Maksymiliana Buśki,* „Ziemia Lubuska" nr 36 z 1-7 IX 1946
2. Zbigniew Czarnuch, *Witnica na trakcie dziejów. Wydanie jubileuszowe,* Witnica 2012

Summary

Maksymilian Buśko (1903–?) – the First Vice-Mayor of *Witnica*

An article heralding the lawsuit against Maksymilian Buśko appeared in the *Gorzów Wielkopolski* weekly *'Ziemia Lubuska'* in September 1946. Maksymilian Buśko was to be prosecuted for his collaboration with the Hitlerian (Nazi) occupants in Warsaw during the Second World War. In the article he was referred to as 'the ex-mayor of *Gorzów Wielkopolski*'. Yet, it was a puzzle, as after the war there was no such a position in *Gorzów Wielkopolski;* since 1945 the town was managed by a president, and not a mayor. The puzzle aroused the interest of the author of this paper, who managed to solve it.

The preliminary archival research conducted by the author of this paper has revealed several facts, not known before and helped solve the above-mentioned puzzle. It has turned out that in 1945 Maksymilian Buśko was vice-mayor in *Witnica* near *Gorzów*. On July, 1945 he was recognised by one of his victims and arrested for collaborating with the Germans during the war. In 1949 he was sentenced to an eight-year imprisonment by the District Court in Warsaw.

Zusammenfassung

Maksymilian Buśko (1903–?) – erster Vizebürgermeister von Witnica (Vietz)

Im September 1946 veröffentlichte die in Gorzów Wielkopolski erscheinende Wochenzeitung „Ziemia Lubuska" einen Artikel über den Prozess gegen Maksymilian Buśko wegen Kollaboration mit der deutschen Besatzung in Warschau im 2.Weltkrieg, in dem er als ehemaliger Bürgermeister von Gorzów bezeichnet wurde. In Gorzów hat es aber nach dem 2. Weltkrieg keinen Bürgermeister Buśko gegeben, wo außerdem seit 1945 ein Präsident, nicht ein Bürgermeister, die Verwaltung leitete. Archivrecherchen brachten einige neue Fakten ans Licht und halfen, das Rätsel zu lösen. Es stellte sich heraus, dass Buśko 1945 Vizebürgermeister von Witnica bei Gorzów war. Am 18. Juli 1945 wurde er von einem seiner Opfer erkannt und von Beamten des Kreisamtes für öffentliche Sicherheit wegen Kollaboration mit der deutschen Besatzung verhaftet. 1949 verurteilte ihn das Landgericht in Warschau deswegen zu acht Jahren Haft.

Słowa kluczowe: Maksymilian Buśko, Witnica, Gorzów Wielkopolski po II wojnie światowej, Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Gorzowie Wielkopolskim, volksdeutsche

Key words: Maksymilian Buśko, *Witnica* (German: *Vietz)*, *Gorzów Wielkopolski* (German: *Landsberg an der Warthe)* after WW2, the County Office of Public Security in *Gorzów Wielkopolski*, *volksdeutsche*

Schlagwörter: Maksymilian Buśko, Vietz/Witnica, Gorzów Wielkopolski nach dem 2. Weltkrieg, Kreisamt für öffentliche Sicherheit in Gorzów, Volksdeutsche